

ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА В СИСТЕМІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИКИ

Олександр ШКОЛА

Стаття присвячена аналізу деяких актуальних питань організації та проведення педагогічної практики в системі фахової підготовки майбутнього вчителя фізики в аспекті формування його професійної культури й компетентності.

The article is devoted to the analysis of some pressing questions of organization and conducting of pedagogical practice in the system of future teacher of physics professional preparation in the aspect of forming of his professional culture and competence.

Постановка проблеми. Реформування вищої педагогічної освіти в Україні є частиною процесів оновлення освітніх систем, що відбуваються останні двадцять років у європейських країнах і пов'язані з ідеями людиноцентризму та демократизації, визнанням значимості знань як рушія суспільного добробуту й прогресу, створенням єдиного освітнього простору. Ці зміни стосуються нових освітніх стандартів, кваліфікаційних моделей і методичних систем професійної підготовки фахівців за рівнями “бакалавр” і “магістр”, що базуються на основі діяльнісного, особистісно зорієнтованого та компетентнісного підходів, запровадженні освітніх інновацій, нових інформаційних технологій навчання.

Суспільство доручає педагогу своє майбутнє і, звичайно, чекає від нього застосування найефективніших методів і форм навчання основам наук. Від рівня професійної компетентності вчителя залежить якість підготовки молоді, яким жити й працювати в інформаційному суспільстві, створювати економіку знань, набувати конкурентних переваг. У сучасних умовах рівневої та профільної диференціації, варіативності шкільних програм і підручників з фізики, розвитку нових інформаційних технологій навчання цей тезис набуває особливого значення.

У системі фахової підготовки майбутнього вчителя фізики особливе місце займає педагогічна практика, основною метою якої є надбання ним початкового професійного досвіду самостійної трудової діяльності в оптимально наближених до роботи за фахом умовах, розвиток педагогічного мислення, професійно значущих якостей особистості, тобто набуття професійної компетентності. Аналіз науково-методичної літератури, періодичних фахових видань, матеріалів конференцій дозволяє констатувати зниження рівня готовності студентів фізичних спеціальностей педагогічних вишів до розв'язання сучасних освітніх завдань у процесі викладання фізики в загальноосвітній школі. Певна кількість з них має труднощі під час самостійного застосування набутих знань у поясненні фізичних процесів і явищ, розв'язуванні задач, роботі з навчальним обладнанням. Чималі труднощі викликають у студентів виконання методичних завдань, пов'язаних з календарним і тематичним плануванням, відбором змісту й обсягу навчальної інформації відповідно до теми заняття, форм і методів навчально-пізнавальної роботи учнів, врахуванням їх вікових та індивідуальних особливостей, складанням планів-конспектів занять, підготовкою виховного заходу, проведенні нескладного педагогічного експерименту та ін.

Таке становище обумовлене не тільки соціально-економічними причинами, але й відсутністю особистісно зорієнтованого підходу в підготовці майбутнього вчителя фізики, зокрема в ході педагогічної практики, за наявності традиційного, зорієнтованого на так званого середнього студента без урахування його рівня підготовки, індивідуальних якостей. Тим часом варіативність і гнучкість сучасних навчальних програм і технологій висуває певні вимоги до особистості майбутнього вчителя фізики, а саме: досконале володіння предметом та методикою його викладання, широкий науковий світогляд, високий рівень культури та професійної компетентності, здатність до самонавчання й самовдосконалення протягом життя. Отже, маємо розрив між вимогами ринку праці та рівнем практичної підготовки майбутніх фахівців, що мають певні труднощі з адаптацією до реального педагогічного процесу в сучасній загальноосвітній школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підготовка висококваліфікованих фахівців була й залишається найважливішим завданням вітчизняної вищої педагогічної школи. Необхідність поєднання глибоких теоретичних знань з цілеспрямованою практичною підготовкою та

систематичним залученням майбутніх учителів до роботи в умовах реального навчального закладу наголошували такі видатні педагоги як Г. Ващенко, А. Макаренко, І. Огієнко, С. Рубіншейн, В. Сухомлинський, К. Ушинський; теоретичні та методологічні засади професійної підготовки вчителя досліджували О. Абдуліна, Ю. Бабанський, В. Безпалько, І. Бех, С. Гончаренко, І. Зязюн, Н. Кузьміна, В. Кремень, М. Луговий, Н. Ничкало, М. Скаткін, В. Шадріков та ін.; місце й ролі педагогічної практики в системі професійної підготовки педагога присвячені праці С. Архангельського, В. Бондаря, С. Полянського, М. Приходько, В. Розова, В. Сластьоніна, Н. Талізної та ін.; особливості організації та проведення педагогічної практики як невід'ємної складової професійної підготовки майбутнього вчителя фізики досліджували О. Бугайов, С. Каменецький, Н. Пуришева, О. Пьоришкін, І. Соколов, А. Усова та ін.

Відаючи належне зробленому, зазначимо, що за сучасних умов оновлення вищої педагогічної освіти в контексті європейських вимог, перенесення уваги з процесу навчання на його результат, запровадження особистісно зорієнтованого та компетентнісного підходів, актуальною залишається проблема підвищення ефективності організації й проведення педагогічної практики як невід'ємної складової практичної підготовки фахівців до майбутньої професійно-педагогічної діяльності. У зв'язку з цим **метою статті** є аналіз деяких актуальних питань організації та проведення педагогічної практики в системі фахової підготовки майбутнього вчителя фізики в аспекті формування його професійної культури й компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підготовка висококваліфікованого компетентного вчителя – важкий і багатогранний процес, який багато в чому визначається досвідом і тими відчуттями, які він отримає в перші дні своєї педагогічної діяльності, зокрема в період проходження педагогічної практики. Її успішна організація й управління багато в чому визначається стилем мислення та рівнем професійної культури майбутнього фахівця. Формування останніх у цілісній структурі особистості є одним з найголовніших освітніх завдань педагогічного вишу, важливим чинником його пізнавальної та пошукової діяльності. Але озброєння студентів системою наукових знань під час вивчення дисциплін психолого-педагогічного, природничо-наукового та професійного циклів підготовки не забезпечує автоматично, водночас формування в них педагогічного мислення й професійної культури. Формування останніх є досить тривалим процесом, який потребує знань і праці, це такий рівень культури мислення, на який вони можуть піднятися тільки в результаті цілеспрямованої, спеціально організованої роботи.

У зв'язку з цим особливе місце в системі професійної підготовки майбутнього вчителя займає курс методики навчання фізики, де студенти опановують загальні й конкретні питання навчальної дисципліни та систему шкільного фізичного експерименту. Увага студентів зосереджується на усвідомленні й осмисленні основ педагогічної діяльності вчителя фізики, пов'язаної з аналізом традиційних питань курсу для чого, чому і як навчати, плануванням і організацією навчально-виховного процесу, пошуком шляхів підвищення його ефективності й результативності. Під час навчальних занять відпрацьовуються етапи різних типів уроків, зокрема, актуалізації опорних знань, мотивації навчально-пізнавальної діяльності, створення проблемних ситуацій, вибір форм і методів педагогічної взаємодії, методичні особливості проведення демонстраційного й лабораторного експериментів, розв'язування задач різного типу тощо. Проте зменшення обсягу аудиторних годин, зміщення акцентів навчального навантаження студентів у бік самостійної роботи, яке відбувається останнім часом, стають певними перешкодами на шляху якісного засвоєння основних питань навчального курсу, що, безумовно, не може не впливати й на ефективність проведення педагогічної практики.

На наш погляд, підґрунтям розв'язання зазначених проблем фахової підготовки сучасного вчителя фізики є фундаменталізація як нова філософія якості освіти, яка передбачає поглиблене засвоєння універсальних, методологічних предметних знань, подолання професійної замкнутості й культурної обмеженості, переорієнтування освіти на формування гармонійно розвинутої особистості. Останнє можна здійснити лише на основі інтеграції фундаментальної та фахової підготовки майбутнього вчителя фізики, наданні навчально-пізнавальній діяльності творчого, дослідницького спрямування, що є особливо актуальним у період педагогічної практики. Діяльність викладача має стимулювати студента, допомогти йому визначити власну траєкторію навчання, оскільки справді фундаментальним

є саме особистісне знання. За таких умов освіта буде найперспективнішим вкладом у майбутнє фахівця.

Організаційно-методична основа управління процесом педагогічної практики майбутніх учителів фізики – це система, у якій чітко взаємопов'язані мета і завдання, зміст і структура, обов'язки керівників і студентів, основні принципи, функції та методи контролю. Єдність цілей та вимог, уніфікація нормативних документів педагогічного вишу, організація й проведення практики за індивідуальними навчальними програмами, що передбачають творчу, дослідницьку складову; уведення рейтингової системи оцінювання діяльності студентів загалом сприятиме підвищенню рівня та якості їх професійної підготовки, а отже, й успішній адаптації до реального педагогічного процесу сучасної загальноосвітньої школи.

Аналіз державних нормативних документів, навчально-методичних матеріалів, періодичних фахових видань, дисертаційних праць щодо організації та проведення педагогічної практики в системі професійної підготовки майбутнього вчителя фізики дозволив підготувати робочу програму та методичні рекомендації, які можуть слугувати певним чином орієнтованою основою дій. Отже, педагогічна практика є невід'ємною складовою професійної підготовки майбутніх учителів фізики, виконуючи ряд відповідальних функцій:

– *адаптаційну* (ознайомлення зі специфікою організації навчального процесу в реальних умовах загальноосвітнього навчального закладу, ритмом педагогічного процесу, системою внутрішніх стосунків і зв'язків);

– *освітню* (закріплення, розширення та поглиблення знань, умінь і навичок, набутих під час вивчення дисциплін психолого-педагогічного, природничо-наукового, професійного та практичного циклів підготовки; оволодіння сучасними технологіями та методиками навчання фізики);

– *розвивальну* (розвиток педагогічного мислення і професійної культури, світогляду, пізнавальної активності та самостійності, формування дослідницьких умінь і навичок, у тому числі й самоосвіти);

– *виховну* (формування активної життєвої позиції та відповідальності, розвиток професійно значущих якостей особистості, інтересу й любові до педагогічної професії);

– *організаційну* (організація власної педагогічної діяльності та навчальної діяльності учнів, застосування елементів взаємодії й співпраці, творення учнівського колективу);

– *проективну* (планування власної навчально-виховної роботи, відбір змісту й обсягу навчальної інформації відповідно до теми заняття, оптимальне поєднання форм і методів навчально-пізнавальної роботи учнів, врахування їх вікових та індивідуальних особливостей, складання плану-конспекту занять, виховних заходів та ін.);

– *комунікативну* (налагодження педагогічного спілкування з учнями, батьками й колегами на основі взаєморозуміння, взаємоповаги, емпатії та партнерства; створення доброзичливої психологічної атмосфери, спрямованої на пізнання нової навчальної інформації);

– *діагностичну* (перевірка рівня та якості професійної і загальноосвітньої підготовки, здатності до самоконтролю, самоаналізу й самооцінки власної педагогічної діяльності).

Педагогічна практика передбачає самостійну роботу студентів з науково-методичною літературою, систематичне спостереження й аналіз навчально-виховного процесу, вивчення досвіду роботи вчителя фізики, ознайомлення з системою та методами користування демонстраційного й лабораторного обладнання, технічними засобами навчання (ТЗН), планування власної навчально-виховної роботи, проведення й аналіз відкритих навчальних занять, виховних заходів. Цей період навчального процесу доцільно розглядати як можливість удосконалення студентами навичок науково-дослідної роботи з актуальних проблем педагогіки, психології, методики навчання фізики, а також підготовки необхідних матеріалів до кваліфікаційної (дипломної) роботи. Загальне керівництво та виконання програми практики здійснює особа, яку призначають відповідним розпорядженням відділу практики педагогічного вишу, безпосереднє керівництво практикою здійснюють досвідчені викладачі-методисти, яких

призначає кафедра відповідно до кола їх наукових інтересів і педагогічного навантаження та стажем роботи за напрямом підготовки фахівців не менш ніж 5 років.

Педагогічна практика починається з установчої конференції за участю керівника, викладачів-методистів і студентів, у ході якої обговорюються наступні питання: мета і завдання практики, її тривалість, види і форми педагогічної діяльності студентів, права та обов'язки практикантів, викладачів-методистів, розподіл студентів за школами та порядок контролю за їх роботою, вимоги щодо оформлення звітної документації. Під час проходження практики студенти виконують обов'язки вчителя, тому зобов'язані дотримуватися режиму роботи навчального закладу, пройти інструктаж з правил охорони праці й протипожежної безпеки та працювати за наперед розробленим індивідуальним планом, узгодженим з викладачем-методистом (керівником практики). Зміст практики повинен мати індивідуальний творчий характер і включати в себе такі види діяльності:

1. Навчально-методична робота: а) ознайомлення зі специфікою організації навчального процесу в загальноосвітньому закладі, ритмом педагогічного процесу; річним планом навчально-виховної роботи школи, роботою педагогічної ради, методичних об'єднань, батьківського комітету; б) опрацювання програми навчального курсу; календарного, тематичного і поурочного планів роботи вчителя фізики; аналіз успішності учнів на основі даних класного журналу, учнівських зошитів, щоденників; в) ознайомлення з кабінетом фізики та його матеріально-технічним забезпеченням; г) відвідування уроків учителя фізики, ознайомлення з методами і формами його роботи /використання активних методів навчання, проблемних ситуацій, нетрадиційних форм організації пізнавальної діяльності учнів, методів контролю знань та ін./; д) систематична індивідуальна робота з окремими учнями; консультування учнів, які займаються науковою роботою в МАН; є) підбір і виготовлення дидактичних матеріалів, засобів наочності /стіннівок, стендів, оформлення кабінету/; ж) самостійне планування й проведення уроків різного типу з використанням сучасних методик навчання та ТЗН, їх обов'язкове обговорення й самоаналіз; з) відвідування й аналіз навчальних занять колег-практикантів; і) участь в роботі методоб'єднань учителів, підготовка виступів і повідомлень.

2. Виховна робота: а) відвідування й аналіз виховних заходів класного керівника; вивчення й узагальнення досвіду його виховної роботи; б) педагогічні спостереження за учнями та класом, вивчення їх вікових та індивідуальних особливостей, аналіз стану успішності та проблем поведінки; в) самостійна підготовка і проведення виховного заходу; г) бесіди з учнями, педагогами; складання психолого-педагогічної характеристики окремого учня й колективу класу; д) індивідуальні бесіди з батьками, консультації.

У ході педагогічної практики студенти повинні виявити знання навчальних дисциплін психолого-педагогічного, природничо-наукового та професійного циклів підготовки і на їхній основі сформулювати такі вміння: організаційні, фахові, комунікативні, проєктивні та рефлексивно-творчі. По завершенню проходження практики студенти набувають відповідних навичок, а саме: 1) планування, організації та проведення навчальних занять різного типу, виховних заходів; 2) організації спілкування з учнями та колегами у процесі спільної взаємодії; 3) сприймання й розуміння, контролю та корекції поведінки учнів; 4) аналізу та шляхів вирішення конкретних педагогічних ситуацій; 5) формування елементів власного стилю педагогічної діяльності.

Підвищити якість практичної підготовки майбутніх учителів фізики під час проходження педагогічної практики, надати їй дослідницького характеру можна за рахунок *індивідуальних завдань*, які сприятимуть надбанню ними досвіду самостійного розв'язування педагогічних, наукових, організаційних завдань, у тому числі й з психолого-педагогічної діагностики навчально-виховного процесу. Виконання останніх активізує діяльність студентів, розширює їх світогляд, підвищує ініціативу та робить проходження практики більш конкретним і цілеспрямованим. Індивідуальні завдання можуть мати такі напрямки.

Дидактичні завдання: а) підготовка дидактичних матеріалів, засобів наочності, демонстраційного і лабораторного обладнання, ТЗН до конкретних тем /розділів/ курсу фізики з врахуванням різних форм і методів організації навчально-пізнавальної роботи учнів, у тому

числі й засобами НІТ; б) розробка завдань для контролю рівня початкових досягнень учнів до конкретних тем /розділів/ курсу.

Завдання науково-методичного спрямування: а) аналіз і узагальнення педагогічного досвіду вчителя фізики; б) вивчення й узагальнення стану матеріально-технічного забезпечення кабінету фізики; в) аналіз впливу форм, методів і прийомів навчання на якість засвоєння учнями навчального матеріалу; г) участь в роботі методоб'єднань учителів, підготовка виступів і повідомлень.

Виховні завдання: а) допомога класному керівникові в проведенні виховних заходів; б) організація й проведення власного виховного заходу; в) розробка наочної агітації /газет, стіннівок, повідомлень та ін./ фахового спрямування.

Завдання з психолого-педагогічної діагностики навчально-виховного процесу: а) дослідження особливостей навчально-пізнавальної діяльності учнів /вивчення пізнавальних інтересів; виявлення чинників, що впливають на розвиток позитивної мотивації до навчання; ставлення до самостійної та індивідуальної роботи; вивчення причин неуспішності та шляхи їх подолання/; б) дослідження особистісного розвитку учнів /визначення ціннісних орієнтирів і мотивів; аналіз соціально неадекватної поведінки/; в) вивчення міжособистісних стосунків учнів в колективі, аналіз певного педагогічного конфлікту та шляхи його розв'язання.

Зміст індивідуальних завдань під час проходження практики може конкретизуватися й уточнюватися вчителем фізики. Матеріали, отримані студентом під час виконання індивідуального завдання, можуть у подальшому бути використані для підготовки кваліфікаційної роботи, доповіді, статті та ін. Систематичний аналіз навчально-методичної, виховної роботи та індивідуальних завдань студента потребує обов'язкової фіксації у щоденнику психолого-педагогічних спостережень.

Висновки. Підготовка висококваліфікованих фахівців була й залишається найважливішим завданням вітчизняної вищої педагогічної школи. Сучасне суспільство має фундаментальну освітню потребу у формуванні особистості, здатної до самонавчання, самовиховання і самовдосконалення протягом життя; особистості, яка б легко адаптувалася до швидкозмінних соціально-економічних та інформаційно-технологічних умов, мала широкий науковий світогляд, високий рівень культури та професійну компетентність. Разом із тим, зазначимо, що існуюча система практичної підготовки майбутніх учителів фізики не забезпечує повною мірою їх конкурентоспроможність, мобільність, здатність до соціально-професійної адаптації. Поясненням тому є розрив між вимогами ринку праці та якістю практичної підготовки майбутніх фахівців, важливою складовою якої є педагогічна практика.

На наш погляд, основними теоретико-методичними засадами організації й проведення педагогічної практики, що сприятимуть самореалізації майбутніх учителів фізики в процесі професійного становлення, а отже й успішній адаптації до реального педагогічного процесу сучасного загальноосвітнього навчального закладу, повинні стати: посилення взаємозв'язку системи "ВНЗ – загальноосвітній навчальний заклад"; інтеграція фундаментальної та фахової підготовки на основі особистісного зорієнтованого, компетентнісного та кредитного підходів; посилення уваги до методологічної підготовки майбутнього вчителя фізики; надання практиці науково-дослідного характеру шляхом запровадження індивідуальних навчальних програм, що передбачають творчі, дослідницькі завдання; введення рейтингової системи оцінювання діяльності студентів.

Перспективи подальших пошуків у напрямку дослідження полягають у створенні цілісної моделі організації й управління педагогічною практикою майбутніх учителів фізики, визначенні організаційно-педагогічних умов та критеріїв оцінювання всіх її складових на основі рейтингової системи в контексті європейських вимог.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кацова Л. І. Формування професійного інтересу у майбутніх учителів у процесі педагогічної практики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти / Л. І. Кацова. – Харків : ХНУ ім. В. Каразіна, 2005. – 20 с.

2. Коновалова И. П. Развитие профессиональной творческой активности студентов – будущих учителей физики в процессе педагогической практики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 – теория и методика обучения физике / И. П. Коновалова. – Москва, МПУ, 1998 – 18 с.

3. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу / [Степко М. Ф., Болобаш Я. Я., Шинкарук В. Д., Грубінко В. В., Бабин І. І.]; за ред. В. Г. Кременя. – К., 2004. – 146 с.

4. Положення про проведення практики студентів вищих закладів освіти України : затв. постановою Кабінету Міністрів України № 93 від 08.04.93р. // Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. – К., 1994. – Вип. 1. – С.139 – 193.

5. Школа О. В. Практика у вищому навчальному закладі : робоча програма і методичні рекомендації для магістрів-фізиків : навч. посібник / Олександр Школа. – Донецьк : “Юго-Восток”, 2011. – 56 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Школа Олександр Васильович – кандидат педагогічних наук, доцент, докторант НПУ ім. М.П. Драгоманова.

Наукові інтереси: сучасні проблеми дидактики фізики.